

LAZA LAZIC
Márai nagy műve

Mindaz, amit tudunk a nagy magyar íróról, Márai Sándorról, a prózában és versben egyaránt erőteljes alkotóról, a műbírálóról, humanistáról, a lázongóról, disszidensről és hontalanról, akinek könyvei egyébként számos kiadást mértek Európában és Amerikában, mindez, nyelvünkre lefordítva, sajnos még csak a szerzőnek azokban a remekmű naplóiban olvasható, amelyeknek három kötete itt van előttünk. S ezek is csupán töredékei annak a terjedelmes, folyamatos irodalmi krónikának, amely mindenekelőtt az író mélylélektani önelemzésére, másodsorban pedig a totalitárius rendszerek, majd a múlt század kapitalista társadalmának kíméletlen bírálataira összpontosít. Egy minden látható ok nélkül a lelke mélyéig boldogtalan ember nagy részét rövid naplójegyzeteit lapozzuk, amelyek témái, persze, igen sokfélék: mindennapok apró villanásai, kényszerűen feltoluló leitmotívok, egy állandósult, tragikus életérzés, keserűség lecsapódásai, konkrét észrevételek, megfigyelések, szép élmények, szentenciák.

A terjedelmes kötetek, amelyeket Sava Babić műfordító és szerkesztő (a magyar kultúra és nyelv legjobb hazánkbeli ismerője) adott kezünkbe, Márai Sándor intim noteszei; amellet, hogy kolosszális körképet festenek napjainkról, egyúttal kíméletlen őszinteségű, sötéten árnyalt, kicsit sem szentimentális tablóként adnak hírt egy túlérzékeny, egyszersmind igen-igen teherbíró lélekről! Nagy élvezettel olvassuk az értelmiség zavaros időkben viselt dolgainak ragyogó kritikáját, majd a mindenkori gyakorlati politika kártékonyágáról szerzett közvetlen benyomásokat, azután egy tudós poliglott csapongó képzetársításait és parádés mutatóványait a világkultúra húrjain, s végezetül a mogorva, de finom lelkű költő gyönyörű sorait.

Számomra Márai vallo másos szövegének tömörre fogott, gnomikus, aforisztikus oldala volt a legértékesebb. Majd pedig e büszke lamentációk olvastán gondolkodóba ejtett a szöveg-

ben felsejlő fokozatosság. Ugyanis, ahogyan a gyarló ember lépésről-lépésre haladva éri el az örökkévalósággal való emberi kommunikáció egyre magasabb elemeit és szintjeit, akképpen Márai is eleinte szűkszavúan nyilatkozik az emberélet bizonyos legnagyobb értékeiről, Istenről és a szerelemről, később azonban, a vég közeledtével, mind oldottabban és nyíltabban, lényegre törőbben viszonyul hozzájuk. Vannak írók, akik azonnal, ügyesen, bölcsen és könnyedén szóba elegyednek a magassággal, Márai azonban látszólag tartózkodó. Később a könyvületesség szól belőle, a szeretet és a hit, még hozzá egyre határozottabban, majd mind egyértelműbben egészen a borzalmas végig, miközben ezt a kemény embert, paradox módon (végső soron: logikusan), mind közelebb érezzük magunkhoz. Nincs mit titkolni, a sorozat utolsó kötetéből kiderül: vezérlő rögeszméje ennek a zseninek a halál, és csakis a halál. Márai naplói, ez kétségtelenül megállapítható, bár szétfolyó, botladozó, ám szubtilis és erőteljes thanatológiai írásművek.

Előbb azonban vegyünk szemügyre néhány más témát is. Mindenekelőtt írónk végsőkig határozott függetlenségi állásfoglalása szembe tünő a zárt társadalomban élő értelmiség általános helyzetéhez viszonyítva. Az elit konzervativizmusát, mely elit a kollaborációtól és mindenféle oportunitizmustól kezdve a hatalomnak való szégyenteljes behízelésig mindenre kapható, Márai undorral és szellemesen elmarasztalja, hiszen azt a maga bőrén is érzi, mivel mellőzik, gáncsolják és

ócsárolják. Az őszinte, igaz hazafi egész életében megszenvedti hazája elmaradottságát, a hazáét, melyet nem szűnt meg szeretni, s ahonnan elmenekült. Szabad szellem lévén Márai megveti az intézményt mint olyant; a nemzetről, a nyelvről, a közösségről vallott nézeteit nem helyezi politikai keretekbe. Elítéli a háborút, melyben oly sok veszteség érte, viszont érzékeli az ideológiák meg a politika romboló erejét, ami hatásában nem marad el a fizikai értelemben vett rombolástól. Nem kevésbé jelentősek a szerzőnek a költészetről vallott megnyilatkozásai. Márai a műalkotás etikai értékét és

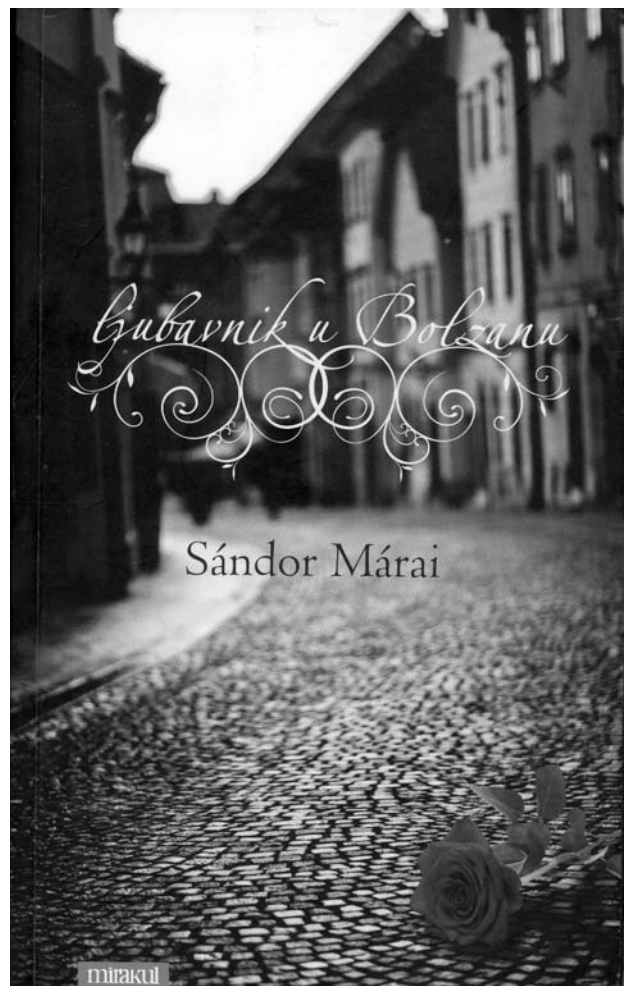
Íróasztal az emlékszobában

életszerűségét fontosabbnak tartja az esztétikai és formai értékeknél, annak ellenére – vélekednek a szakértők –, hogy a Szindbád-történetek Márai tollából eredő változata briliáns műformáról tanúskodik. Írónk minden jel szerint az egyszerűség és a világosság híve: ez csiszoltan megalkotott mondataiból látszik. „Csak a félkegyelműeknek vannak kacskaringós útjaik” – mondja ez a szókimondó író. Továbbá gyakorta elidőz (ő, aki ezer meg ezer oldalt megírt) a kérdésnél: kinek, minek és miért ír az író. Márai regényei igen olvasottak, szerzőjük azonban úgy véli, maga az írás ténye a legfontosabb; a rendeltetés mindig kétes, és az író messzeemenően összetettebb módon kommunikál az Értelemmel – semmint hogy érdekes olvasmánnyal kedveskedjék az olvasóknak. Mint látjuk, Márai számos kulturális kérdést érint naplóiban, például a művészetek, a történelem, a bölcsélet, a vallástudomány köréből, sok esetben ragyogó választ adva rájuk. Ha pedig kritizál és elmarasztal is, az elismerésekkel és a lelkes értéktételekkel sem fukarkodik, egyébiránt pedig csodálattal tekint a nagy elődökre, a régiek közül Arany Jánosra, a kortársak között pedig az „íróóriás” Krúdyra, aztán Csáth Gézára, Kosztolányira stb. A gondolatmozaiknak is mondható napló egy mások helyrehozhatatlan ostobaságaival többszörösen megbántott független európai szellem nézeteinek panorámája, lelki megkönnyebbülésszerű és gyógyírként íródott annak idején. A hazai magyar társadalom, különösen a kommunista éra bírálatában Márai kíméletlen, azonban ott, ahol végül is menedékre talált s megbékélt, tehát az Újvilágban sem kap kielégítő választ kételyeire. A Nyugat, rója fel, nem tudja, mit válaszoljon a Keletnek, csak holmi Marshall-tervet tukmál rá, szellemi választ nem nyújt...

A harmadik könyv a hosszan tartó agóniáról szól. Előbb a felesége, majd a saját haláltusájáról. Mint említettük, Márai, egészségének és testi erejének természetes hanyatlása, a szívéhez legközelebb álló személy elvesztésének s az életfunkciók leépülésének borzalmi közepette is oldalakat meg oldalakat ír emberfeletti szenvedésekről, hogy akaratereje utolsó morzsáival, olykor kinkeservesen, a végsőkig átgondolja és kifejtse a meghalás lehetséges aspektusait egy saját, egyúttal általánosan emberi *ars morendi* megfogalmazásának szolgálatában. „A halál nem probléma. A meghalás igen.” Ebben a vezérgondolat a tiszta életből fakadó tiszta halál gondolata, ami teljesen elfogadható, ha legyűrjük a szenvedést. Egyedül bűneink, hiúságunk és tévedéseink hordaléka, a szenvedéssé átlényegült gyűlölség és kíméletlenség hosszabbítja meg a félelmet és a reszketést... A végsőkig állhatatos, az utolsó pillanatilag cselekvőképes Márai azon nagy emberek közé tar-

tozik, akik mégis eltökélték, hogy maguk határozzák meg haláluk óráját. S ekképpen egy antik eszményt teljesít, nem keresztényit, de hát ez az író univerzális ember volt... A szó való értelmében egyedül halt meg, vakon, úgyszólván mozgásképtelenül, kiégve, ő, aki mindig az értelem, a munka, a nyelv, a hit embere volt. Ezt a nyers tanúságtételt, az emberiség dokumentumát hagyta ránk örökül – azért, mert elég erős volt ahhoz, hogy őszinte legyen, hogy ne hazudjon. Márai az olyan szerző, író, művészember példája, aki elvetette a dölyfös koholmányokat, az alakoskodást, sőt még a hamis vigaszt is... Naplóiról szólva az egyetlen téma, amelyet itt szándékosan nem fejtettem ki, az író bizonyos mértékű tartózkodása a szerelem dolgában! Pedig volt egy nagy szerelme. Úgy látszik, életében az egyetlen, mégpedig hűséges hitvese, Matzer Ilona személyében (aki maga is írogatott). S Márai, anélkül hogy engedne ékesszólása, műveltsége, stílusa kísértéseinek, mégsem beszél róla, minden valószínűség szerint azért nem, nehogy – akár a lelke mélyén – megbántsa élete társát.

Borbély János fordításai

A Vendégjáték Bolzanóban című horvát kötet címlapja